

З англійської Джордж-Ноель Байрон

Мазепа

Поема

I.

В жахливий день біля Полтави

Од шведів щастя утекло.

Навкруг порубане, криваве

Все військо Кардове лягло,

Військова міць, воєнна слава.

Така ж, як ми, її раби, -

Майнула до царя, лукава,

І врятувався мур Москви. -

До того пам'ятного року,

До ще жахливішого дня,

Що на ганьбу й різню жорстоку

Ще більше виставив ім'я,

Ще більше військо дав на злім. -

Одному грім, а блиск усім.

II.

Такий од долі жереб впав:

І Карло день і ніч тікав

Через поля, річки, діброви

В чужих і власних краплях крові.

За нього ж тисячі лягло,

А й слова скарги не було

На честолюбця в день заглади.

Як правда не боїться влади.

А як загинув кінь його,

Убитий кулею на полі,

Гіета дав йому свого

І вмер у російській неволі.

Та й цей скакун звалився з ніг,

Як чвалом кілька миль пробіг.

І в пущі, в темній глушині,

Де навкруги ворожі чати

Вже розвели свої вогні,

Прийшлося Карлу ночувати.

Чи ж це ті лаври, той вінок

Воєнної потуги й слави,

Що забирав останній сок

З народів шведської держави?

Мов неживого під сосну
Поклали короля до сну.
Тягуча ніч, холодний іній,
Гарячка ран, непевна путь
Йому заснути не дають -
Затерпло тіло, рани сині...
Та мужньо зносить володар
Від долі посланий удар,
Бо підкорив нестерпні болі
Своїй твердій і впертій волі,
Що перед нею всі пригоди
Німіють, як колись народи.

III.

Юрба вождів - яка мала! -
За день ще більше поріділа;
Ця ж решта лицарів була
Хоробра й вірна вже - сиділа,
Німа, понура і сумна,
Круг короля й його коня,
Бо ж у нещасті, наче тінь,
Людину не покине кінь.
А поруч, в лицарській юрбі,
Де звисив дуб гілля дебеле,
Мазепа стомлений собі
З трави тверду постелю стеле.
Гетьман - похмурий і старий
І сам, як дуб той віковий.
Та спершу, хоч стомивсь за дня,
Козацький князь обтер коня,
Розпутав, розгнуздав, обчистив,
Розгладив гриву, ноги й хвіст,
Послав йому трави та листу
І тішився, що карий їсть,
А то журився довгий час,
Що змучений скакун не пас
В нічній росі траву-отаву...
Цей кінь терплячий був на славу,
На їжу й ложе не зважав,
А все робив, як пан бажав.
Кудлатий і кремезний зріст,
Палкий, прудкий, неначе біс,

Він пана по-татарськи ніс.
На клич його бігцем приходив,
Хоча б там тисячі, чи тьма,
Чи ніч беззоряна, німа,
Усюди пана він знаходив -
Цей кінь од смерку аж до дня
За паном біг, мов козеня.

IV.

Із цим упоравшись, гетьман
На землю розіслав жупан,
Списа до дерева припер.
І взявсь оглянути тепер
Рушницю, чи вона як слід
Перенесла важкий похід.
Чи часом порох не промок.
Чи в креміль потрапля курок.
Оглянув піхву, ще й ефес.
Чи вже не перетерся десь
Його міцний ремінний пас.
Аж потім славний ватажок
Добув торбину й боклажок,
Увесь убогий свій припас,-
І з Карлом і всіма з почоту
Гостинно поділився він
З такою ж гідністю достоту,
Як на бенкеті дворянин.
Король з усмішкою гіркою
Свою мізерну пайку взяв
І, приховавши приступ болю,
Бадьоро, голосно сказав:
"У всіх із нашого гуртка
Відважний дух, тверда рука,
Та хто в цей час маршів, боїв
Балакав менше й більш зробив,
Ніж ти, Мазепо?
На землі
Від Олександрових часів
Такої пари не знайти,
Як твій Буцефалос і ти.
Бо й скитську славу топчеш ти
На ріках і просторах степу".

"О, я прокляв,- сказав Мазепа,-
Ту школу, де я вчивсь їзди".
"Чому ж це так, старий гетьмане?
Чай добра школа то була?"
"На жаль, це повість немала,
А скільки миль ще перед нами
Та сутичок із ворогами,
Що дужчі в десять раз од нас...
Залишим це на кращий час,
Аж доки за руслом Дніпра
Ми зможем коней попасти.
Вам, пане, спати вже пора,
А варту буду я нести".
"А я б усе-таки бажав, -
Одрік король, - щоб ти сказав
Свою історію, ачей
Під цю гутірку голосну
Я відпочину і засну,
Бо зараз сон не йме очей".
"Для цього я вернутись рад
Так років з п'ятдесят назад.
Мені двадцятий рік минав...
Ще Казімір королював,
Ян-Казімір... Шість років я
Був паж у того короля.
Це був король! Учений сам -
Він зовсім був не пара вам,
Бо й не збирався воювати,
Щоб набувать чужих країн,
А потім знов їх утрачати,
Тож супокійне правив він,
І крім гризні на зборах сейму,
Так мирно жив, аж непристойно.
Були йому турботи й там!
Він муз любив і гарних дам.
Дошкулять іноді й вони
Не менш од лютої війни.
Як тільки гнів його минав,
Він книжку й жінку знов міняв
І впоряджав бенкет на славу,
Що дивував усю Варшаву.

Зглядались діти і старі
На блиск і велич при дворі
Він звався "польський Соломон"
У всіх поетів, крім одного,
Що втратив віру в пансіон
І склав сатиру був на нього.
Там був безжурний двір забав,
Де майже кожний був піт...
Колись і я там віршу склав
І підписав - "сумний Терсіт".
Я знав там графа-воєводу
Славетного, старого роду;
Мов рудня, він багатий був,
А гордий, що й казати не треба,
І на своє шляхетство дув,
Немов зійшов на землю з неба.
Багатством, родом та ім'ям
Рівнявся тільки королям,
Пишався, чванився, гордів,
А врешті, наче в п'янім сні,
Він славу та діла дідів
Попросту видав за свої.
Інакше думала жона...
Молодша щось за тридцять літ,
Все важче зносила вона
Свою нудьгу і графів гніт.
Після безплідного бажання,
Дурману снів, вагань і мрій -
Вона послала на прощання
Сльозу невинності своїй -
І міряти очима стала
Варшавську молодь, танці, спів -
Та часу слушного чекала,
Щоб холод серця хтось зогрів,
Щоб графа увінчать новим
Титулом, що веде до неба...
Навряд чи хтось пишався б ним,
Хто заслужив його, як треба.
V.
Красунь-юнак я був тоді...
Тепер, коли вже сімдесятий

Мені минув, не гріх сказати,
Що в дні юнацтва золоті,
Бувало, кожного вельможу
З мужів чи хлопців переможу
У всій привабній марноті.
Я ж був веселий і стрункий -
І вигляд мій не був такий
Поморщений, як ось тепер, -
То час війни й турботи стер
З обличчя душу, що не годні б
Мене вже й родичі пізнати,
Коли б могли моє сьогодні
З моїм учора порівняти.
Але ж колишніх рис моїх
Іще раніше я позбувся,
Аніж суворий вік торкнувся
Рукою старості до їх.
Літа, як бачте, не вгасили
В мені ні мужності, ні сили.
А то вночі з-під цих гілок,
Під чорним небом без зірок
Я б не розказував казок...
Та далі вже... Терези стан -
Він наче й тут передо мною,
Біжить до мене під каштан...
Я бачу скрізь її живою,
А все-таки я не знайду
Ні барв, ні образів, ні слів,
Щоб змалювати ним оту,
Яку так палко я любив.
В її очах був східний жар -
Сусідство турків та татар
Змішало польську кров...
Ті очі Були чорніш цієї ночі,
Ще й з променем таким прекрасним.
Мов ніжний блиск молодика. -
Глибокі й вогкі, як ріка, -
Вони втопали в саяві власнім.
В них море туги і вогню -
Мов очі мучениці-жертви,
Що дивиться на блиск в раю

І бачить радощі і в смерті.
Погідне і ясне чоло
Мов літнє озеро було,
Що в ньому навіть сонце з неба
Милується само на себе.
А щічки й рот... та шкода й мови!..
Кохав колись - і зараз теж -
Вогонь подібної любови
В добрі і злі не знає меж.
Бо що для неї злість і гнів?
А мрія серця, нам на зло,
Не гасне й до старечих днів,
Як це з Мазепою було...

VI.

Ми бачились... Ми зустрічались...
А я дивився - і зітхав -
Вона й слівцем не обізвалась,
Та відповідь її я мав.
Є тисячі таких знаків -
Ми й описати їх не можем
Рядками зрозумілих слів,
Хоч їх і чув, і бачив кожен -
Вони таємно з серця йдуть,
Хвилюють радощами грудь,
І з обопільного стремління
Росте німе порозуміння,
Що з іскор - проблисків думок
Вогнистий зв'язує шнурок;
Це несвідоме поєднання -
І ми ніколи не збагнем,
Як раптом іскорка кохання
Шаленим вибухне вогнем.
За нею стежив я здаля,
Зітхав, дививсь і плакав я,
Аж доки нас удвох звели, -
І відтоді здибались ми
Без підозріння...
Я мовчав,
Я тільки млів, не признавався,
Язик тремтливо завмирав
І голос на вустах зривався,

Аж доки не прийшла пора!..
Є безмістовна, глупа гра,
Що то за нею завше в нас
Лінивий коротали час.
В цю гру - забув, як звуть її, -
Якось-то довелось мені
Гуляти з нею...
Та не знав я,
Чи вигравав, чи програвав я,
Бо вже й тим щасливий був,
Що близько бачив, близько чув
Істоту, що її кохав я...
Так ревно я її беріг
(Коли б так нас цієї ночі!),
Аж доки враз не спостеріг
Задумою сповиті очі -
Ні щастя, ні невдача в грі
Вже не цікавили її...
Вона ж гуляла без кінця,
Немов прибита до стільця,
Хоч довго не щастило їй.
І щось було такого в ній,
Од чого зрозумів я враз.
Що тут не слід губить надій.
І в мене мова полилась
Якась нескладна й без прикрас.
А слухала вона мене...
Хіба ж те серце крижане?
Доволі й цього вже мені!
Хто слухав раз подібну мову.
Послуха знову... Перше "ні"
Ще не говорить про відмову.
VII.
Кохав я і коханим був...
Та ви ще слабкість цю солодку
Не відчували - так я чув...
Ну що ж! То я й скінчу коротку
Свою поему мук і втіх.
Безглуздя ви назвали б їх!
На трон родитись - не для всіх.
Щоб стати вище від природи,

Перемогти себе й народи!
Я князь... чи то я був такий...
Міг кидать тисячами в бій
На певну смерть... А над собою
Я завше тратив силу й волю.
Та доведу вже до кінця...
Кохав я і зазнав кохання.
Хоч і щаслива доля ця,
А все ж кінець її - страждання.
Ми потай бачились... Той час,
Як ми зустрілись перший раз,
Був повен туги і чекання.
Не пам'ятаю днів, ночей,
Нічого - тільки час оцей
Повік не зможу я забути.
Я всю віддав би Україну,
Щоб пережить таку хвилину
І знову тільки пажем бути -
Отим щасливим паничем
Із ніжним серцем та з мечем,
Без скарбу - крім дарів природи:
Здоров'я, юності та вроди...
Ми нишком бачились.
Це здасться
Для декого потрійним щастям -
Не знаю - я б життя віддав,
Щоб перед небом і землею
Я міг назвати її моєю...
Я так тужив і сумував,
Що тільки потай змогу мав
Десь нишком бачитися з нею.
VIII.
На світі стільки є очей,
Що люблять стежити ночами
Услід закоханих людей...
Так само це було і з нами.
В таких випадках чорт - і цей,
Хоч трохи, а повівся б чемно.
Боюсь, що я його даремно
Огудив... Може, то святець,
Що, втративши нудний терпець,

Дав вихід святобливій жовчі...
І нас двоїх одної ночі
Схопила згряя шпигунів...
Від гніву граф оскаженів -
А я голіруч, як на сміх!
Та тут - один супроти всіх -
Нічого б я, мабуть, не зміг
І в зброї з голови до ніг.
Було це саме на світанку,
Поблизу графівого замку...
Підмоги з міста я не ждав.
Бо й не гадав дожить до ранку.
Марію-Діву я благав,
І двох чи трьох святих... а там
Скорився долі... і юрба
Мене у двір поволочила.
Яка Терезина судьба,
Не скажу вам - не знаю й сам.
Отак нас доля розлучила!
Але ж і лютий був, аж страх,
Прегордий воєвода-граф!
На це він досить мав причин.
Не менше вражений ще й тим,
Що герб його дістав цю шкоду
В той час, як він був паном роду.
Він сам для себе був святий
І думав, що в очах народу,
Як і в моїх, він теж такий...
Ах, чорт візьми.
Коли б отут
Застав він пана короля,
То примирився б ще, мабуть, -
Але ж це паж!..
Сьогодні я
Злість графа добре розумію,
Та описати не зумію.
ІХ
"Коня сюди!" - Коня вели...
Це справді був шляхетний кінь -
На Україні виріс він.
Прудкі, мов ті думки, були

У нього ноги... Дикий звір.
Не мав уздечки, ні стремен,
В неволі був один лиш день;
Він їжив гриву, і хропів,
І рвавсь, і сіпавсь мов скажений
Дарма! Годованця степів
Ведуть спітнілого до мене.
Мене десяток гайдуків
Йому до спини прикрутив
Тугим ремінням - і пустив...
Свисток, батіг... і кінь побіг.
Що так би й водопад не зміг.
Х.
Вперед, вперед! Скажений рух, -
Куди - не бачив я нічого...
Від бігу дикого, прудкого
У мене в грудях сперло дух...
Помалу никли ночі тіні.
А кінь летів, увесь у піні.
Останній звук із уст людських.
Як я помчав від ворогів,
Був дикий, невгамовний сміх
З юрби зухвалих гайдуків,
Що з вітром долетів крізь темінь.
Я рвучко голову підвів -
На кінській шиї тріснув ремінь.
Що горло зв'язував мені -
Я обернувся на коні
І їм прокляття прохрипів...
Але ж за тупотом копит
Мій крик до них не долетів.
Досадно, прикро!..
Я ж хотів
За глум той глумом відплатить.
Та згодом краще відплатив!
Від брами замку я й цеглинки,
Ні камінця не залишив,
З містка також ні деревинки,
А в квітнику ні стебелинки,
Окрім трави на рештці стін,
В покою, де стояв камін.

І ви, йдучи повз тих руїн,
Фортеці б навіть не вгадали...
Ті башти весело палали!
І з тріскотом зубчастих стін,
Що проти помсти не вцілили,
З дахів, що вуглям обгоріли,
Спливав свинця гарячий плин.
Мабуть, не снилось там нікому,
Коли від них лихого дня
Помчав я швидше блиску, грому,
На згубу пущений в поля, -
Що прийде день і я вернусь
З десятком тисяч верхових
І за ганьбу свою помшусь
На тих зухвалих дворових -
І дяку графові складу
За негостинну ту їзду.
Вони пекельний жарт зі мною
Собі зіграли того дня,
Як віддали мене на волю
Палкого, дикого коня,
Прип'явши туго ремінцями
До вкритих піною боків...
Та потім я і їм тим самим
Пекельним жартом відповів.
За все приходить час відплати, -
Зумій лиш час підстергти!
Ніхто не зможе утікати,
Як серце месника завзяте
Шукає засобів до мсти.
ХІ.
Вперед, вперед! - мій кінь і я
Промчали, мов на крилах вітру,
Міста, і села, і поля...
Неначе в ніч морозну світлу
На небі метеор між зір,
Так ми чекаємо простір...
А на шляху ні міст, ні сіл -
Крім степу, дикої країни
У чорнім обводі лісів.
Лише де-не-де зубчасті стіни

Фортець, збудованих колись
Проти татарської орди.
Безлюдно, скільки не дивись!
За рік проходило сюди
Турецьке військо... Всюди, де
Ступали спагів тих копита,
Там кров'ю вся земля полита,
І зелень довго не росте.
Похмуре небо, сірувате,
Покрите млою... Вітру лет
На мене набігав з риданням, -
Я б відповів йому зітханням,
Та швидко мчали ми вперед,
Що ні зітхати, ні благати...
По кінській гриві пелехатій
Поллявся мій холодний піт,
Немов дощу краплиста злива.
А він скажено, полохливо
Сопа і мчить далеко в світ.
Я ніби згодом спостеріг,
Що він зменшив свій лютий біг,
Та ні! Моє безсиле тіло,
Що зв'язане на нім висіло,
Для диких сил було мов пух.
І кожний мій болючий рух
Звільнити ноги, спину, руки.
Напухлі від страшної муки.
Будили жах його і гнів.
Мов гострий дотик острогів.
Я зваживсь крикнуть - кволо й глухо
Звучав оцей безсильний крик -
Мій кінь здригнувся від того звуку.
Як від удару, - мчить шодуху,
Неначе вчув фанфари зик.
Так дико кинувся мій кінь...
Просякнув кров'ю вже ремінь,
Бо кров з натертих ран текла;
І спрагу вже почув язик,
Що, як вогонь, його пекла.
XII.
Вже ось до ліса ми добрались...

Це був безкрай, дикий праліс
Кремезних вікових дерев,
Що вже не гнув їх вітру рев.
Лиш хмиз обламував з дубів.
З сибірських вибігши степів.
Старі дуби росли там рідко.
Та буйно слався поміж них
Густий зелений чагарник.
І листом він пишався влітку.
Аж доки ув осінній млі
Те листя ляже на землі
В криваво-жовтих багрянцях.
Мов кров присохла на мерцях.
Що полягли на полі бою, -
І жовті голови зимою
Так і лежать без похорон.
Такі обмерзлі, задубілі,
Що зграя круків і ворон
Уже й клювати їх не в силі.
Була це дика площа,
Покрита хашею рівнина,
Там де-не-де росла ліщина,
Могутній дуб, міцна сосна.
Але ж росли вони не вкупі,
На щастя! бо коли би ні -
Не те судилось би мені!
Тонкі сучки й гілляки грубі
Не завдавали тілу ран,
Бо перед нами розхиялись...
І жити я ще силу мав.
В вечірній холод і туман
Помалу рани затягались.
А впасти ремінь не давав.
Крізь листя вітром кінь летів,
Лишав далеко за собою
Кущі, дерева і вовків,
Що ззаду гналися юрбою...
Вночі на тропях лісових
Я чув їх довге плиг та плиг,
Що злість собак перемагає,
І влучні постріли стрільців.

Куди б мій кінь не пролетів,
За ним по п'ятах вовчі зграї,
Що їх і сонце не злякає!
Я вранці зблизька бачив їх,
Не далше ніж отой сучок,
Вночі ж я чув їх шурхіт-біг,
Злодійський обережний крок
Невтомних, невідступних ніг.
Як прагнув я списа, меча!
Коли судилось помирати
В цій вовчій зграї, то хоча
Чимало й їх порозтинати!
Як дуже я раніш бажав.
Щоби ослаб скажений біг.
А зараз я тремтів, дрижав,
Що дикий кінь звалиться з ніг.
Даремний страх!

Чимало сил

Дістав від предків він своїх!
Не швидше лине сніжний пил,
Що сліпить очі, валить з ніг,
Заносить снігом селянина,
І хоч він бачить свій поріг,
Але від хуги там загине, -
Там нісся кінь мій по лісах,
Невтомно, дико, без упину,
Такий роз'юшений, що жах,
Немов розпещена дитинка,
Як чимсь не догодити їй -
Ще гірше! - наче люта жінка,
Що вже згубила й розум свій.
ХІІІ.

Опівдні ми той ліс минули!..
Я змерз, хоч червень саме йшов
Чи, може, в жилах стигла кров?
Страждання гультяя зігнули.
Я ж був тоді не той, що нині,
А буйний, мов гірський потік,
Не гамував бажань і втіх,
Не розбирався в їх причині.
Який же ж був мій гнів і страх,

Які ж я мусів мати болі -
Одчай і холод, голод, жах,
Коли-то зв'язаний і голий
Кудись у безвісті летів!
Я мав гарячу кров дідів,
Що від образи хвилювалась
І враз на ворога пускалась,
Мов люта гадина-змія, -
Не диво, що на хвильку тіло
Під гнітом тих страждань зомліло.
Здавалось, що паду вже я.
Бо захиталася земля,
Шалено закрутився обрій -
Та ба! Прив'язаний був добре!
Завмерло серце, тьма в мізку.
Щось хвильку стукало в виску
І стало... Небо і простір
Великим колесом кружляли.
Дерева п'яно танцювали,
Щось блиском осліпило зір...
Я вже не бачив, погибав...
Це смерть була, це смерть достоту!
Безсилий від страшного льоту,
Я чув, як морок наступає.
Я силкувавсь очунять знов. - Дарма!
До себе не прийшов!
Таке відчуєш, як пливеш
На дощі в згойданому морю,
То тонеш, то летиш угору,
І мчиш до диких побереж.
Життя хиталося в мені,
Блищало блудними вогнями,
Що ніччю в неспокійнім сні.
Пересуваються, мов плями
У міцно зімкнутих очах,
Коли в мізку гарячка, жар.
Та хутко відійшов цей жах,
А гірший залишивсь тягар:
Свідомість, що коли при смерті
Це саме треба пережить.
То вже не так-то легко вмерти...

Та доки прийде смерті мить
І тіло в порох розпадеться,
То нам. гадаю, доведеться
Далеко більше пережити.
Нехай! Таж я не раз, не двічі
Дивився просто смерті в вічі.
XIV.

Вернулась пам'ять... Де ж це я?
Мені так холодно зробилось
І млосно - в голові крутилось, -
Та з кожним живчиком до мене
Назад верталось життя.
Враз гострий біль мене вколов -
То в серце стомлене, студене
Помалу поверталась кров;
В ушах безладно загуло,
Запульсувало серце мляво -
Вернувся зір - я бачив тьмаво,
Неначе крізь неясне скло.
Почув я плюскіт біля себе,
Вгорі ж мигтіло зірне небо...
Це був не сон: мій дикий кінь
Перепливав ріку глибоку.
Що розливалася широко
І мчала буйно в далечінь.
Ми пливемо серед потоку,
Де найдикіше рве бистрінь,
І скільки сил - гребе мій кінь,
Щоб досягти другого боку,
Що мовчки майорів здаля...
Тут від води й очуняв я, -
Її холодний свіжий дотик
Мене підсилив.
Грудь коня
Могутньо рвала дикий потік,
Що заливав йому хребет...
І ми завзято йшли вперед.
Хоч посувалися помалу.
Нарешті стали на землі...
Але в густій, дрімотній млі
Не міг я бачити причалу.

Бо поза мною - морок, жах,
А перед нами - ніч і страх.
Не скажу, скільки я провів
Серед повільного страждання.
Не розумів, чи я ще жив,
Чи ще живе моє дихання.
XV.

В блискучій шерсті й мокрій гриві
Боками носить дикий кінь, -
По кручі берега стрімкій
Вилазять ноги тремотливі.
Ми вилізли...

В тумані ночі

Степи послалися без меж,
Що й краю їм не бачать очі,
Куди не глянь -

одне і те ж:

Мов ті провалля в темнім сні -
Степи та балки лиш одні,
А де-не-де - білясті плями
Та зелені густі мазки
У сяйві місяця за нами.
Що встав від лівої руки.
Ні сліду людської оселі,
Куди б не подивився я -
В цій темній та сумній пустелі
Не блимне вогничок веселий
Ясною зіркою здаля.
Коли б хоч блудний вогник міг
Поглузувати з мук моїх,
То вже й тоді зрадів би я,
Бо серцю б радісно було
Згадати за людське житло.
XVI.

Ми далі йшли - та вже помалу...
Бо вже стомився дикий кінь,
Ступав невпевнено й охляло -
На ньому ж піни пластовінь.
Він волі й кволої дитини
Покірний був би в ці години.
Але на мене - все дарма!

Хоч як приборканий мій кінь,
Та в мене сили вже нема,
А на руках тугий ремінь.
Та ще раз м'язи я напружив
І слабо силкувався тут
Порвати ремінь добрих пут,
Що був зашморгнутий так дуже.
Даремне! Я не вирвав рук.
Та й спроби кинув надаремні,
Бо дужче стягнуті ремені
Ще більше завдавали мук.
Скажений біг кінчався швидко,
Хоча мети було й не видно.
Десь горстка променів лягла -
О, як те сонце йде поволі!
Мені здавалось - сіра мла,
Що важко налягла на поле,
Не зміниться на день ніколи.
Аж доки враз на весь простір
Червоне полум'я розквітло.
Що розігнало решту зір,
Забрало з їх колясок світло
І з трону ясного свого
Довкола землю залило
Таким, лише йому властивим,
Єдиним сьйвом особливим.

XVII.

Вставало сонце... Біла мла
Здіймалася клубками вгору
І звільна відкривалась зору
Пустеля степова, німа...
Вона без краю розляглась
За нами, перед нами, скрізь, -
Яка ж користь була для нас
Минати поле, річку, ліс?
На ґрунті дикої рівнини
Хоч би де-небудь знак чи слід
Людини чи бодай тварини,
Хоча б відбиток ніг, копит!..
Повітря мовчазне й сумне,
Комаха тут не продзижчить

І жоден птах не прокричить,
З кущів і з тирси не спурхне.
Отак чимало ще верстов
Мій кінь натомлений пройшов,
Хоч важко дихав, що здається:
Ще хвилька - й серце розірветься.
Ми йшли самі, та це здалось, -
Бо враз на закруті стежини
Десь кінське ржання розляглось
Із хащі темної соснини, -
Чи то лиш вітер з-між листків
До мене шелестом донісся?
Ні, ні! То з тупотом з узлісся
Табун коней до нас летів
Чотирикутником великим.
Хотів я скрикнути - та ні!
Мовчать уста мої німі -
Бо де ж пани цим коням диким?
Їх ціла тисяча, чи тьма -
А вершників на них нема!
Кошлаті гриви розвивались
І розліталися хвости,
Широкі храпи роздувались -
Вони не знали ще вузди,
Що намуляла б рот до крові, -
А на могутніх копитах
Вони не чули ще підкови
Ані острогів на боках...
Табун ще вільних, диких коней,
Що наче хвилі моря враз,
Летіли в дикому розгоні
З гудінням-тупотом до нас.
Коли мій кінь побачив їх,
То наче збувся він безсилля,
Напружив жили кволих ніг
І почвалав... Ще тільки хвиля -
Він хрипло, глухо заіржав,
Здригнувся... і на землю впав...
Він важко дихав і лежав,
Очима мов крізь скло дивився,
Увесь у милі - й не дрижав...

Отак і шлях його скінчився,
Що перший та й останній був!
Табун підбіг - він бачив, чув,
Як кінь заржав, спинивсь і впав.
Вони й мене спостерегли,
Як я лежав на кінській спині
В тугім скривавленім ремінні;
Дрижали, вітрили вони
І в різні боки розбігались,
То знов назад до мене йшли
І знову з жахом відвертались,
Аж доки враз одним плижком,
Від мене кинулись гуртом
Після крутого повороту,
За патріярхом свого роду -
Це вороний кошлатий кінь,
Мабуть, зі всіх найдужчий він -
Ні краплі сивого волосся
В блискучій шерсті б не знайшлося...
Ті коні форкають, хроплять,
Іржуть і крутяться круг мене,
Нарешті кинулись шалено
І в ліс назад вони летять,
Бо з жахом дике їх чуття
Людини очі зустрічає.
Тут сам zostався я в одчаї,
Прив'язаний тугим ременем
До цього трупа без життя;
Його німі, холодні члени
Лежали щільно біля мене,
Вже без незвичної ваги,
Що то від неї я не зміг
Звільнити ні себе, ні їх, -
І встати не було снаги!
Отак лежали ми прикупі -
Вмираючий на мертвім трупі.
Як мало сподівався я,
Що бідна голова моя
Побачить блиск нового дня.
Від ранку до смерку лежав я,
Отак прикутий до коня,

Й очима сонце проводжав я
Та рахував години дня,
Що йшли повільною ходою...
В мені ще стільки сил було,
Щоб глянути, як надо мною
Востаннє сонце вже зайшло.
В душі відчай - такий глибокий,
Що мирить нас в останній час
Із тим, що в попередні роки
Найгіршим злом було для нас.
Це неминуче -

це не зло.

А дехто й благо в нім знаходить
Не менш від того, що воно
Так рано інколи приходить.
Але ж ми всі цю певну ласку
Дбайливо хочем обминуть,
Бо в ній ми бачимо, мабуть,
Якусь незрозумілу пастку,
Куди обачний не впаде.
А дехто сам на його жде,
До нього молиться з благанням,
Шука його з мечем своїм...
Цей осоружний, темний скін,
Кінець хоч би й яким стражданням,
А завжди непривабний він!
Й сказати чудно: діти втіх,
Що то проводять кожен день
Серед бенкетів та пісень,
Нестримні в забагах своїх,
В багатстві, в розкоші та славі, -
Вмирають легко, легше навіть,
Ніж ті, що мучаться весь вік.
Бо тим, що вже дізнали всього,
Що є прекрасного й нового,
Вже кидати нічого тут, -
Нових утіх вони не ждуть!
За чим на світі пожалкує,
Хто все вже звідав на землі?
Хіба крім смерті, що її,
Чи були добрі ми, чи злі,

Уява різно нам малює.
Кінця всіх мук чекає страдник,
А друг його - спокійна смерть,
В очах, що повні болю вщертъ,
З'являється, як злодій, зрадник
І нагороду відбирає -
Як деревце в небеснім раї...
За пережиті злидні й зло -
Те "завтра" все б йому дало,
Те "завтра", може, й мало бути
Початком безконечних літ.
Без горя, без плачів і скрути,
І враз йому б відкрився світ! -
Життя привабне і багате,
Що й очі сліпли б від краси,
Було б йому замісто плати,
За сльози, за тяжкі часи.
Він мав би владу, був би в силі.
Блищать і тратить, рятувать -
Невже те "завтра" на могилі,
Аж на могилі має встать?

XVIII.

Вже сонце сіло... Все ще я
Лежу, прив'язаний до трупа
Вже задубілого коня, -
Я вже гадав, що в спільну купу
Змішається наш порох тут...
Туманні очі смерті ждуть -
Рятунку я не ждав для себе.
Востаннє глянув я по небі
Пригаслим зором вздовж і вшир,
І бачу, як німим простором,
Уже побачивши свій жир,
Кружляє нетерплячий ворон;
Навряд чи схоче ждати він,
Поки настане жертві скін!
Спускався він все нижче й нижче,
Ще трохи покружляв, і сів,
І знову далі полетів,
І знов сідав - щоразу ближче.
Я бачив тріпотіння крил, -

Так близько був він наді мною,
Що я б дістав його рукою,
Коли б на це мав більше сил.
Та досить і слабого руху,
Одного шурхоту піском
І кволого, хрипкого звуку,
Щоби прогнать його цілком.
А більш нічого вже не знаю,
Хіба одне - в останнім сні
Якась чарівна зірка з раю
У вічі сяяла мені
Із мерехтливого проміння...
А там - холодне отупіння,
Важке, незглибне почуття,
Як я вертався до життя,
То знову наближавсь до смерті...
А потім знов дихання сперте,
Легенька дрож... і забуття...
Що серце й жили похололи -
Вже іскор у мізку нема -
Важке зітхання... гострі болі...
Ще стогін - і... нарешті тьма.

XIX

Прокинувсь... Де я?.. Чи ж оце
Людське схилялося лице
Ласкаво, ніжно наді мною?
Невже ж це я лежу в покою?
На ліжку я лежу чи ні?
Чиї ж це очі неземні
На мене дивляться так мило?
Тут я свої примкнув на хвилю,
Бо сумнівався ще, чи я
Очуняв дійсно з забуття.
Дівчатко з довгою косою,
Струнке, вродливе і ставне -
Сиділо в хаті під стіною
І пасло поглядом мене.
Як тільки я прийшов до тями,
То стрігився з її очами,
Бо час від часу ці дівочі
Великі й ясні дикі очі,

Повніські співчуття і жалю,
На постіль падали мою.
Дививсь я довго... Аж тепер
Я зрозумів, що ще не вмер,
Що це й не сон, бо хтось не дав
Мене на жир шулік і гав.
Побачила дочка козацька,
Що очі я відкрив на мить,
І посміхнулась... я зненацька
Схопився, хтів заговорить,
Але не зміг... Вона ж на рота
Поклала пальчики мені,
Щоб я не намагався доти,
Аж сили вернуться мої.
За руку узяла з любов'ю,
Щось там поправила в зголов'ю
І до порога навшпиньках -
Когось гукнула... В тих устах
Солодкий голос! а в ході
Звучала музика тоді...
Та ті, кого вона гукнула,
Не прокидались, і вона
З кімнати вибігла сама...
Та перед тим вона кивнула
Веселим поглядом мені,
Що я не сам, що я в сім'ї,
Що нічого мені боятись,
Бо всі близенько, і в потребі
Я їх побачу біля себе,
Готових у пригоді стати,
Що хутко вернеться й сама.
Я бачу, що її нема,
Що вийшла з хати, - і чогось
Мені, нещасному, здалось,
Що я зоставсь такий самотній,
Такий покинутий, безрідний...
XX.
Вона вернулася з батьками, -
Що ще сказать?
Я б не хотів
Надокучати вам згадками,

Як гостював я в козаків.
Вони знайшли мене в долині,
Внесли, мов трупа, в ближчий дім
І врятували...

А потім

Я став гетьманом в їх країні.
Безумний, що в гніві палкому
Помстивсь так люто на мені
І в'язня голого із дому
В пустиню вигнав на коні,
Він путь поклав мені до трону.
Хіба ж ту долю нам збагнуть?
Забудь печаль, одчай забудь!
Ще завтра вгледим Бористен,
Як на його турецьким боці
Спокійно коні попасем...
Як радо стрінуть очі,
Якщо до завтра доживем.
Добраніч, друзі!"

І гетьман

Під дубом, що розвісив стелю,
Простерся на тверду постелю,
Та вже привичну, - спав він там,
Де тільки ніч його заскочить, -
І сон стулив йому вже очі.

Та ви дивуєтесь, чому
Король не дякував йому
За повість? Він причину знав:
Король уже з годину спав.

В жахливий день біля Полтави... — День бою під Полтавою (27.VI.1709), де військо російського царя Петра I розгромило армію шведського короля Карла XII та загін козаків гетьмана Мазепи, що допомагав йому.

До ще жахливішого дня... Ще більше ім'я... Мається на увазі французький імператор Наполеон Бонапарт, війська якого в 1812 р. зайняли і спалили Москву, а потім були розгромлені російськими військами на чолі з Кутузовим.

Гіета — шведський фельдмаршал у війську Карла XII. Загинув після поразки в Полтавському бою. А як загинув кінь... Карл XII втікав із-під Полтави в Туреччину на старому, ще батьковому, коні. Німіють, як колись народи... Під час завойовницьких походів Карл XII спершу підкорив був всю Північну Європу.

Юрба вождів — яка ж мала! — Після поразки під Полтавою потрапили в полон до російських військ фельдмаршал Реншельд, канцлер Піппер, півтори сотні старших військовонаачальників, канцелярія та

біля двох тисяч рядових.

Чи в кремінь потрапля курок... — У рушницях того часу порох загорався від викресаної з кременя іскри.

Від Олександрових часів... — Згадка про царя Македонії Олександра Македонського, що внаслідок завойовницьких війн в IV ст. до н.е. створив на Балканському півострові могутню державу.

Буцефалос — вірний кінь Олександра Македонського, з яким він ніколи не розлучався.

Бо й скитську славу топчеш... — Переклад з рядків оригіналу: "Вся слава скитів перед твоїм умінням стискати острогами коня і мчати через поля та ріки".

Скити (скіфи) — кочові і частково осілі племена, які в період з VII ст. до н.е. до III ст. н.е. заселяли південну частину України (Північне Причорномор'я). У IV ст. до н.е. створили Скіфську державу.

Аж доки за руслом Дніпра... — За руслом Дніпра знаходилась Правобережна Україна, південна частина якої тоді була поневолена Туреччиною. До неї втікали Карл XII і Мазепа після поразки під Полтавою.

Ян-Казимір — король, який правив Польщею з 1648 до 1668 р. Провадив довголітні війни з Швецією, Україною і Росією. Це дуже виснажило і розорило Польщу. Не зумівши підкорити шляхту, зрікся престолу і виїхав до Франції, де й помер у Парижі.

І крім гризні на зборах сойму... Бурхливі суперечки польської шляхти, ворогування, боротьба між собою і спільна проти короля, відоме "не дозволяю" (*liberum veto*), яким один шляхтич міг звести нанівець будь-яку ухвалу сойму, — усе це підірвало королівську владу і тодішню Польщу.

Де майже кожний був пііт... За часів Яна-Казимира набула значного розвитку література, зокрема поезія.

Терсит — один з персонажів Гомерової "Іліади", що під час облоги Трої підняв бунт проти грецьких полководців. Гомер змальовує його в негативному плані.

Мов рудня він багатий був... Рудня (польськ.: *rudnia*, *korpalnia* — копальня). В оригіналі: "Багатий, як копальня солі чи срібла". До цих слів оригіналу Байрон дає таке пояснення: "Порівняння з копальнею солі можна, здається, припустити в устах поляка, бо найголовніше багатство Польщі лежало саме у копальнях солі".

Щоб графа увінчать новим титулом... Зрадити його, наставити роги.

Сусідство турків та татар змішало польську кров... Це місце в оригіналі виглядає так: "Бо наше сусідство з турками змішало нашу кров". Як і Вольтер, Байрон помилково вважав українського гетьмана Мазепу польським шляхтичем.

Фанфара — музичний військовий інструмент.

З сибірських вибігши степів... — географічна помилка.

Тропи — зарослі стежки.

Ясною зіркою здаля... В оригіналі: "Провідною зорею".

Як на його турецьким боці... На Правобережжі тієї частини України, яка тоді була загарбана Туреччиною.

З англійської

Джордж Байрон

Байрон Джордж-Ноел-Гордон (1788-1824) — англійський поет-романтик, мотиви та образи якого знайшли відгук у європейській літературі XIX ст.

Вільний переклад Д. Загулом поеми Байрона "Мазепа" вийшов окремою книгою в Харкові-Києві в 1929 р. Текст друкується за цим виданням.

Поему "Мазепа" Байрон написав у час перебування в Італії (в Венеції та Равенні) в 1818-му чи 1819 рр. Дехто з дослідників вважає, що на розповіді Мазепа про його закоханість у молоді роки в юну красуню Терезу, жінку старого багатого графа-воєводи, позначилися стосунки самого Байрона з юною дружиною графа Гвічоллі, що теж називалася Терезою.

На початку своєї поеми Байрон подав довідку, яка свідчила, що в її основу був покладений один із епізодів з "Історії Карла XII" французького письменника Вольтера про те, як "шляхтич" Мазепа в юності за зв'язки з жінкою одного польського вельможі був покараний — прив'язаний до дикого коня, потім відпущеного на волю. Тоді "Мазепа від страждань і з голоду трохи не вмер". Ця подія й становить основний зміст поеми. Про неї розповідає Мазепа шведському королеві Карлу XII, коли після розгрому Петром I під Полтавою в 1709 р. вони тікали до Туреччини.

Д. Загул до свого перекладу додав таке "Слово від перекладача": "Дати докладний, майже дослівний переклад Байронової поеми — може бути тільки мрією, що за умов українського мовного матеріалу її ніколи не вдасться здійснити. Переважно односкладові та двохскладові англійські слова не мають в українській лексиці відповідних коротких термінів, і тому з цілої низки слів оригінального віршового рядка доводиться перекладачеві вибирати лише деякі. На цій вівісекції англійський поет втрачає в українському перекладі (хоч трохи й менше, ніж у російському та польському) дуже багато із своєї вимовності, образності й емоційності. Українська мова не терпить довгих періодів, якими рясніють рядки Байронової поеми. Через те українському перекладачеві не зостається нічого іншого, як розтинати байронівський період на декілька цілком самостійних речень, а це доводить до дроблення думки оригіналу.

Чотирьохстоповий ямбічний Байронів рядок, що став за зразок для найкращих світових поетів з часів романтики, що натхнув таких велетнів слов'янського художнього слова, як Пушкін, Лермонтов, Шевченко й інших, не може звучати в українському перекладі так мелодійно, як в оригіналі. Цьому на перешкоді довжина слів, умови наголосу й ще недостатня виробленість українського ямбу. Не всюди щастить перекладачеві й з цензурою, з римою та з правильним енжамбема. Щодо рими, то вона в українському перекладі не може бути всюди чоловічою, як у Байрона, бо й вухо наше не сприймає таких рубаних рядків з сильною кінцівкою (клавзулою): крім того, доводиться вживати дієслівних рим або рим, створених із форм тієї самої граматичної категорії. А в той час англійські рими майже всі — корінні.

Нарешті, українському перекладачеві дуже важко вбгати образну думку оригіналу в таку саму кількість віршових рядків. Правда, перекладач може коротко переповісти цю думку такою ж кількістю рядків, але це вже був би не переклад, а сухий переказ, позбавлений усіх елементів художності. А коли давати такий схематизований "переспів", убгавши живу думку в лещата схеми чотирьохстопового рядка й таким чином знекровивши образ до трупа, то чи не краще було б дати просто прозовий докладний переклад поеми? Але ж тоді не буде мелодії, звукової й ритмічної гри, що з оповідання творить поему...

Виходячи з цих міркувань, я вирішив дати все-таки віршовий переклад Байронової поеми, не дотримуючи строго всіх законів віршового перекладу, тобто я даю вільний переклад, але ж якомога наближений до оригіналу.

Текст англійської поеми має менше рядків, ніж оцей мій переклад. З численних епітетів залишаю найголовніші, а шість відсотків їх залишаю без перекладу.

Чоловічі рими розводжу жіночими, хоч роблю це не послідовно. Не чотиристові рядки, що в поемі трапляються до 20 разів (1 рядок п'ятистовий і решта тристові), даю як звичайні чотиристові ямбічні рядки. Розуміється, я не всюди додержую цезури й енjamбема, де вони є в оригінальному тексті, а так само не скрізь пощастило мені передати т. зв. звукову інструментовку оригіналу.

"Вільностей", виходить, чимало, але все-таки мені здається, що з усіх відомих мені російських і польських перекладів мій вільний переклад найвірніший. Щодо цього він стоїть нижче від німецьких перекладів, де спорідненість мови й однакові умови віршування дозволяють докладніше передати всі особливості оригінального тексту. Мушу признатися наприкінці, що над жодним іншим перекладом не мав я стільки труднощів, як над цим, хоч і сам я знаю, що досягнення мої тут далеко не блискучі".

МАЗЕПА

Переклад з англійської О.Веретенченка

I

Полтавський бій відгомонів,
Не пощастило королеві,
Серед скривавлених шляхів
Лягли полки його сталеві.
Потуга й слава у війні
Такі ж, як люди, навісні,
Змінився успіху тягар
І виграв битву білий цар,
І знов стояв московський мур
До ще страшніших темних бур,
Коли рокованого дня
Знов загорілася різня,
І серед грізної навали
Ще більше сорому дознали
Війська могутніші стократ
І згас імперський маєстат:
Для одного удар, ганеба,
Усім — як грім з ясного неба.

II

Такий то жереб доля зла
Раптово Карлові дала:
Тепер і день і ніч вперед
Поранений державний швед
Втікає в далечі безмежі
У свіжих плямах на одежі —
То кров своя і кров чужа
Його покрила, як іржа.

Багато впало на поля
За честолюбця короля
І всі, що бились напропале,
Ні слова гніву не сказали
В той час, як програна війна
І правді сила не страшна.
Коли ж добив коня з мушкета,
Йому свого віддав Гіета,
А сам, потрапивши у бран,
Помер у стані росіян.
Але і цей скакун упав,
Коли минув глибокий став.
В оточенні близьких багать,
Що розвела ворожа рать,
У лісі, щоб ніхто не вгледів,
Спинився Карл, велитель шведів.
Невже за лаври ці — в бою
Народи кров лили свою?
Натомлений, звалився з ніг,
Під вільним деревом приліг —
Знеможене у нього тіло
Від рани гострої щеміло,
Нестерпний лихоманки жар
Йому заснути не давав,
Але розвінчаний монарх
Вогненні болі подолав,
Як то було в часи негоди
Він покоряв чужі народи.

III

Загін вождів! — О мало як!
Скороминучий день атак
Їх прорідив; та смерть свою
Приймали в чесному бою Шляхетно.
Лицарі живі Тепер сиділи на траві
Біля монарха недалеко
З його конем, бо небезпека
Гуртує всіх, людей, тварин,
І всі є друзі, як один.
Під вічним дубом і собі
Мазепа стелиться в журбі.
І сам він був, як дуб-титан,

Землі козацької гетьман.
Він обійняв свого коня
За шию, наче той рідня,
І не зважаючи на втому,
Підкинув листя вороному,
Обтер на спині вогкий пил,
Звільнив з оброті і вудил,
І неприховано радів,
Що їв годованець степів,
Хоча й тривожився раніше,
Чи стане він на пасовище,
Адже оцей купратий кінь
Був невловимий, наче тінь,
Неначе блискавка гарячий,
Проте покірливий, терплячий,
І ніс вождя у далечінь,
Як справжній кінь, татарський кінь!
Він знав господареву річ
І лиш почує тихий клич —
Крізь натовп, силу, тисячі,
Було то вдень, а чи вночі,
Від заходу і до світання
До нього линув без вагання
І зупинявся на постій,
Неначе олень молодий.

IV

Тоді гетьман короткий спис
Під стовбур дерева одніс
І горностайову кирею,
Розкинувши, послав землею.
Узяв рушницю — диво див,
Порохівницю відкрутив,
Чи порох часом не промок,
Чи цілий кремінь і курок?
Оглянув добре в темноті
Черес і піхви золоті,
Чи не погнулися вони
В диму і полум'ї війни?
Коли ж оглядини скінчив,
Дістав баклажку і харчів,
Поставив на обрусі трав

І почережно частував
Усим, що ніздрі так лоскоче,
Самого короля і почет —
Без непокою, як майстрі
Бенкетом правлять у дворі.
І Карл під вигуки зусіль
Прийняв з приємністю хліб-сіль,
І видавалось кожну мить,
Що понад горем він стоїть.
Тоді почав: — У всіх із нас
Могутній дух в серцях не згас,
Та хто між нами, хоч один,
Здобутись міг на більший чин
І менш сказати взагалі,
Ніж ти, Мазепо! На землі
Від Александрових походів
Такої пари не знаходив,
Як ти і гордий Буцефал,
Який несе тебе учвал.
І слава Скитії зів'яне
Перед тобою, мій гетьмане,
Бо сумніваюся, щоб скит
Міг появити більший сприт —
Ударити свого коня,
Летіти вітром навмання
Вперед від краю і до краю
Крізь луки, ріки і сади...
— О не добром я поминаю
Ту школу, де навчивсь їзди!
— Але ж чому, цікавий знати?
— Про те не мало повідати,
А ще багато до мети
В боях нам суджено пройти.
І хоч повсюди сили злі,
Їх десятчані патрулі,
Та коней, змучених цілком,
Ще будем пасти за Дніпром.
Вам треба спати, мавши рану,
А на сторожі сам я стану.
— А все ж таки уваж і вволь, —
Сказав гетьманові король,

Який до всього мав готовість, —
Я хочу вислухати повість,
Почувши мову чарівну,
Можливо, трохи я засну:
Останні ночі й дні останні
У мене очі нездріманні.
— Гаразд! В надії отакій
Охоче в пам'яті моїй
Вернуся я в давезні дні,
Коли доводилось мені
Ходити пажем в царський двір,
Де був король Ян-Казимір.
Бігме, на Вас не схожий він,
Бо не звойовував країн,
Ані великих, ні малих,
Лише на те, щоб втратить їх.
Але в біду і він загруз,
Бо шанував жіноцтво й муз,
Вони ж бувають жартівливі
І непокірні, і зрадливі —
І він гадав не раз в ті дні,
Що краще бути на війні,
Та після гніву знов міняв
Старі книжки і юних пав.
Довкола замку вся Варшава
Стояла, глянути цікава
На блиск бенкетів, а також
На дам розкішних і вельмож,
Які оточували трон.
Він був, як польський Соломон,
І так прославили його
Поети всі, крім одного,
Що дав сатиру незугару,
Бо не одержав гонорару,
Свою ж неласку пояснив
Тим, що леститися не вмів.
Було турнірів і вистав,
Адже там кожний римував,
І навіть я поліз у шкоду,
Надряпавши високу оду,
Неначе визнаний пііт,

І підписав: «Сумний Терсіт».
При королеві був один
Ясновельможний паладин,
Як срібні рудні, пребагатий,
І гонористий — не сказати!
Неначе з неба він зійшов,
Така була то чиста кров.
Він споглядав і знав, як слід,
Свої скарби, славетний рід,
І чомусь подвиги сім'ї
Почав приймати за свої.
Та не така його жона:
Інакше думала вона.
О доля зла! — нестерпний гніт! —
Він старший був на тридцять літ.
Після страшних розчарувань
І сліз даремних, і зітхань,
Ще жевріла у голові
Тривожна мрія, або дві,
Чи кілька поглядів з-під брів
На цвіт варшавських юнаків,
Танок лучався чи романс,
Та не прийшов звичайний шанс,
(Найхолодніших дам серця
Розтоплює нагода ця),
Який би князеві до всього
Докинув титулу нового,
Що в небо пашпорта дає.
Лиш дивно в цьому світі є:
З рогами рідко ті ходили,
Що їх найбільше заслужили.

V

Вродливий красень з мене був.
Як сімдесятий рік минув,
Тоді признатися не гріх,
Що на світанку днів моїх
З чоловіків ніхто красою
Не міг би зміритись зо мною.
Я мав і молодість, і міць,
Рум'янець повний серед лиця
І шкіру ніжну, молоду,

А нині зморшки на виду.
Бо час, турботи і війна
Своє зробили. Все мина.
Неначе плугом перейшло
Через усе моє чоло.
Я б зрікся роду і сім'ї,
Коли б вернути дні мої,
Але й вони зрівнять не годні
Моє учора і сьогодні.
А втім, як бачите, літа
Не вигнули мого хребта,
Не зменшили і не змінили
Відваги, розуму і сили.
Інакше б я отут в цей мент
Не повідав старих історій
Під деревом в ночі беззорій,
Як мій розкинутий намет.
Та, прошу Вас, дозвольте далі,
Я повертаюся до кралі.
Мені здається, що вона
Струнка, вродлива і ставна
Біжить до мене від берези...
Ах, образ юної Терези,
І досі, нібито живий,
Стоїть у пам'яті моїй.
Та як знайду в собі снагу,
Щоб воскресити дорогу:
Ні фарбами, ані словами
Я не спишу моєї дами,
В її очах був цілий схід.
Великий Азії сусід —
Туреччина, як час пройшов,
Перемішала польську кров.
Терези азіатські очі
Були чорніш цієї ночі.
Але у їхній глибині
Яскріли світла неземні,
Як сяйво східньої зорі,
Як проблеск місяця вгорі,
Як перша райдуга весни:
Широкі, темні і незмінні —

Були вологими вони,
Мов танули в своїм промінні.
Напів огонь, напів п'ятьма,
Усі любов, любов сама.
Як у святої на стовпі,
Що погляди свої сліпі
Скеровує в небесну твердь,
Неначе їй солодка смерть.
Її задумане чоло,
Як літнє озеро було,
Де мріє соняшна блакить
І хвиля там не жебонить,
Її вуста, її лице...
Та досить мовити про це.
Я так любив її тоді,
Я так люблю її тепер —
В нещасті й радості, в біді
Вогонь безсмертний не помер!
І в гніві ми усе життя
Кохаємо до забуття,
І тінь минулого бліда
До смерті нас не покида,
Лиш серце крає, мов на зло,
Як це з Мазепою було.

VI

Ми стрілись — пильно, тайкома
Ззирнулися. Вона сама
Була тоді така чудова,
Хоч не промовила ні слова.
Є десять тисяч між людьми
Нюансів, знаків. Часто ми
Їх бачимо, вони ж не в стані
Означити думки неждані,
Що в серце б'ють, і не спроста
Свідомість дивна вироста,
Подібна чудові навкруг,
Яке палаючий ланцюг
Сердець закоханих єднає
І мимоволі посилає,
Як електричний дріт, либонь,
Вулканізуючий вогонь.

Я подивився і побачив —
Той пильний зір багато значив.
Душею плакав, як маля,
Але тримався віддаля,
Чекаючи на слухний час,
Аж доки познайомлять нас,
Щоб ми розмовитись могли
Без підозріння і хули.
Одначе, навіть і тоді
Снував я наміри тверді
Сказати щось. Але в журбі
Слова несміливі, слабі
За хвилину в'янули. —
Є гра і неприкметна, і стара,
Що вигадана, далєбі,
На те, щоб день убить собі.
Тієї назви, ані змісту
Мені згадати не до хисту.
Також забув, як і коли
Ми з нею грати почали.
Я грав, не дбаючи про те,
Щоб виграти партію — пусте,
Бо я доволі мав утіх,
Що чую голос, чую сміх,
Був щастям сповнений достоту,
Що бачу люблену істоту.
Я всю її очима пас,
Як вартовий (нехай же нас
Ця ніч так добре стереже!),
Аж доки простеріг уже
Те головне, важливе щось:
Вона задумалась чогось,
Не помічаючи, як слід,
Що не до речі робить хід,
Програє, виграє сама —
Ні сум, ні радість — все дарма,
Проте годинами сиділа,
Неначе інша, вища сила
Скувала руки й ноги їй,
А не бажання виграти бій.
Враз думка блискавка-стріла

Увесь мій мозок пройняла,
Що в ній щось тепліє — о знай!
І не осудить на відчай.
І враз на думку отаку
Слова без всякого зв'язку
Прорвалися і попливли,
Хоч красномовні не були.
Можливо, то моя вина,
Одначе, слухала вона,
А це усе — хто раз ту мову
Послухав, слухатиме знову,
Бо крижаних нема сердець,
Відмова ж перша — не кінець.

VII

Кохав я образ дорогий.
Але признайтесь, пане мій,
Чи й Ви пізнали за життя
Ці ніжні слабощі, чуття?
Не сумніваюсь. Тож доволі
Про насолоди, щастя, болі —
Щоб Вам абсурдом не здалось.
А втім, не всі мужі чогось,
Не всі потраплять самохіть
Над пристрастями володіть,
Або отак, як Ви, герою,
Над націями і собою.
Я єсть — вірніше, був я — князь,
Вождь тисячів. І кров лилась,
Усе летіло шкереберть,
За мною сміло йшли на смерть.
Лиш над собою, мій королю,
Ніколи я не мав контролю.
Ну, словом, висновок такий:
Любив я образ дорогий,
Та скоро так з веління долі
Перепинились наші болі.
Ми зустрічались в таїні.
Той день у схованці мені.
Коли темніла неба синь,
Був нагородою терпінь.
Ходив я днями сам не свій,

Крім того часу, про який
Пригадую. За мить єдину
Я всю віддав би Україну,
До неї всю мою любов,
Щоб тільки пажем бути знов,
Що ніжним серцем володів
І шпагою, не мав скарбів,
Багатства, крім дарів природи —
Здоров'я, молодості, вроди.
Ми зустрічались в таїні.
Я знаю, декому ті дні
Солодкими подвійно є.
Та я б віддав життя своє,
Щоб перед небом і землею
Назвати міг її моєю,
Бо часто й довго нарікав,
Що крадькома її стрічав.

VIII

Багато скрізь очей не спить,
Які закоханих щомить
Вистежують; від їхніх пут
Сам чорт скромніший був би тут.
А втім, я б зовсім не хотів
Якось образити чортів,
Бо, може, хтось і серед них
Колись належав до святих,
Що сам себе не переміг
І збився з праведних доріг.
Ми і незчулися, коли
Нас гайдуки підстерегли —
Я шпагу вихопив своєю,
Але я був один в бою.
Від гніву граф оскаженів,
Щось більше то було як гнів,
Я зрозумів, що і в броні
Всіх не подужати мені.
Це діялося біля замку,
Здаля від міста, на світанку.
Не думав я узріти дня,
Коли зчинилася борня
З напасниками серед мли.

Вже пораховані були
Мої хвилини нещасливі.
З молитвою Марії Діві
І всім угодникам святим, —
Піддався я, побив би грім!
Мене схопили вороги,
Скували руки в ланцюги
І попровадили до брами.
Я вже не стрів моєї дами
Ніде й ніколи у житті —
Навік роз'єднано путі!..
Не тяжко всякому збагнуть,
Яка була у графа лють,
І недаремно, адже він
На те доволі мав причин:
Найбільш терзала воєводу
Майбутня доля родоводу.
Не міг простити він собі
Такої плями на гербі.
Найвищим бувши по коліні,
Гадав, шанобити повинні
Його всі люди на землі
І я також у тім числі.
Прокляття! Нещадима голь!
Коли б цей зрадник був король,
А то ж хлопчак! Ганьба яка ж —
То не король, а тільки паж!
Я відчував це й розумів,
Та не віддам у слові гнів.

IX

— Коня! — І вивели коня.
Тяжка була із ним борня —
То справжній виходень пустині,
Що народився в Україні.
О дикий звір! — у нього крок
Швидкий, мов спалахи думок, —
І не забуду я до скону,
Як ми зустрілися увіч:
Його жахливого полону
Минала тільки перша ніч.
Всі перевтомлені були,

Ні як приборкати не могли
Його шаленого пориву,
Він дибився і їжив гриву,
Покритий піною, коли
Його до мене підвели.
І в лютім запалі тоді
Мене стайничі молоді
Йому на спину завдали,
Різучі в'язучи вузли,
Жахнули скакуна — і враз
На волю випустили нас, —
Вперед ми ринулись навпір
Скоріше струменя із гір!

Х

Вперед, вперед! — нестримний рух.
Мені забило вітром дух
І я побачити не міг,
Куди мій кінь порскливий біг.
Лише займалося на світ,
А він од замкових воріт,
Почувши волю степову,
Летів, збиваючи траву.
Останній, дальній людський звук,
Який почув я в муках мук,
Був дикий регіт, свист і сміх
Юрби нищителів моїх.
У звиннім русі, наче тур,
Я обірвав на шиї шнур,
Що замість поводу вандали
Його до гриви прив'язали.
Напів звільнилась голова
І крикнув я страшні слова,
Але здавив прокльонів грім,
Бо все одно не чути їм.
Я сердився, хотів ураз
Помститися за біль образ,
Та це зробив за кілька літ:
Від осоружних тих воріт
Нічого я не залишив;
Ані підйомових мостів,
Ані решіток опускних,

Чи загород, ровів старих,
Ні каменя, ані бруска —
Все знищила моя рука:
Ніде й зела за кілька гін,
Лиш мурава на гребнях стін
Ще пробивалася, на жаль,
Де був тривкий фундамент заль.
Сама пустеля. І якби
Минали ви оті горби,
Ніколи вам не прийде мисль,
Що замок там стояв колись.
Я споглядав готичні вежі
В тріскучих одсвітах пожежі,
Гули обвалені вали,
Дощами оливо лили,
Чорніючий високий дах
Весь у пропалених дірках,
І товщина його потворна
Вже не була помстовідпорна.
Цього не ждали навісні,
Коли металися в огні,
Мов підливаючи оливу
Несамовитому пориву,
Що мушу я одного дня
Осісти іншого коня
І з військом знов прийти сюди
Віддарувати шал їзди.
Я не забув гіркої гри,
Ті міцно зв'язані шнури,
І як доносилась луна
До змиленого скакуна.
Реванш настав — їх карти биті,
Бо час рівняє все на світі,
І все, що маємо робить —
Лише чекати слухну мить,
Бо не було ще сили зла,
Яка б уникнути могла
Від неминучої покари,
І довго влучують удари
Тих, що неправості тавро
Цінують вище за добро.

XI Все далі, далі кінь і я
Неслись, як вітру течія,
Лишаючи у далині
Дими стовпами і вогні.
Ми поспішали метеором,
Який у небі незорім
Сліпучим спалахом з узбіч
Освітлює раптово ніч.
Ніде ні міста, ні села,
Де наша путь вперед лягла,
І тільки поле простягалось
До обрію, де чорний праліс
Далеко майорів без меж.
Крім залишків зубчастих веж,
Які давно побудували
Навкір татарської навали,
Ні сліду селищ: рік було —
Турецьке військо тут пройшло,
А де ступнуть лихі копита,
Квітуча зелень кров'ю вкрита.
Погнало хмарами згори,
Стогнали жалібно вітри —
Я міг би відповісти їм
Так само стогоном слабим.
Та ми неслися в далеч дику
І ні молитви, ані крику,
Ні пари з вуст. Лиш падав піт,
Як дощ, на гриву, на живіт
Мого коня, який весь час
Щетиною в нестямі тряс,
Від страху пирскав, горбив спину
І мчав голопом без упину.
Я іноді хотів, щоб він
Сповільнив трохи свій розгін,
Ба ні — від зв'язаного тіла
В нім наростала гнівна сила
І ще прискорювала біг,
І кожний рух, який я міг
Зробити, щоб мій біль пом'як,
Будив у ньому переляк.
Я випробував голос мій —

Він був і тихий, і слабкий,
Але і цей найменший видих
Конем сприймався, ніби вибух,
Немов лунав мисливський ріг,
І він стрибав, і швидко біг.
Тим часом гострі ланцюги
Врізались більше від ваги,
Кривавим потом промокрілі,
Який стікав по всьому тілі,
А спрага пражила язик,
Вогонь — і той би так не пік!

XII

Ми наближалися, де ріс
Без меж великий, дикий ліс
Могутніх і старих дерев;
Страшного вітру хижий рев,
Що мчав з сибірської тайги,
Не міг здолати їх снаги.
Але ті стовбури міцні
Були на віддалі. В тіні
Кущі обмаювали їх
Зеленим листям; кожен з них
Буяв, пишався, молодів,
Та в час осінніх вечорів
Життєву барву тратив знов.
Той лист нагадує собою
Червону закипілу кров
На трупах, що на полі бою
Лежать без похорон зимою
Багато буряних ночей
Бліді, холодні, задубілі —
І чорні ворони не в силі
Викльовувати їх очей.
Широка то була рівнина —
Безкрая, дика, мовчазна:
Подекуди росла ліщина,
Каштан, чи дуб, або сосна.
Та дуже добре, що гілля
Скрізь розхилялося здаля,
А не було б того роздолля,
Мене спіткала б інша доля;

Сухі облямані сучки
Не рвали тіла на шматки,
І я знаходив сили досить
Опухлі рани переносить,
Що їх роз'ятрили вітри,
А перев'язані шнури
Мене тримали від напасті,
Не даючи на землю впасти.
Ми шелестіли об кущі,
Неначе вітер при дощі,
Лишаючи в дзвінкім розмаї
Шпилі дерев і вовчі зграї.
У ніч холодну і глуху
Я всюди чув їх на шляху;
Ламаючи тонку лозу,
Вони за нами поблизу
Біля коня під самим боком
Постійно гнались довгим скоком,
Який стомити може скрізь
Ярливість пса, мисливця злість.
Куди б не мчався мій пегас,
Вони стрибали коло нас
І в світлі соняшному навіть
Не погасала їх ненависть.
Я вранці бачив їх морди
Вузькі, ошкірені завжди,
Які ховалися за дня,
А ніч — і знову западня:
Бо знову шарпали ліснюк
Скрадливі кроки розбишак.
О як хотів я мати шпагу,
Щоб знищити усю ватагу,
Самому вмерти ж на коні —
Якщо судилось так мені!
Спочатку думав я, що ця
Гонитва близько до кінця,
Тепер же виросла зневіра
У швидкість і потугу звіра.
Але, як сарна з гір, отак
Летів мій расовий рисак.
Не швидше в бурю пада сніг

До селянина на поріг,
Якого він переступити
Не може, величчю прибитий.
Так мчався кінь мій без пуття,
Непогамовний, мов дитя,
Розпещене і неслухняне,
Яке то в плач, то знову стане
Покірне, тихе, то у сміх,
Дивуючи батьків своїх,
Або ще гірш — як жінка зла,
Що волю пристрастям дала.

XIII

Минули праліс по полудні.
В червневу спеку, як у грудні,
Повітря, наче крижане,
Страшенно мучило мене.
А може, то, подумав я,
Вже застигає кров моя?
Терпіння довге без кінця
Приборкує людські серця.
Я сам був інший чоловік,
Нестримний, як гірський потік —
Всі почування пережив
І знаю кожен їх мотив:
В гніву, ненависті й страху
Тортури дикі на шляху,
Страждання, сором, смуток мій,
Усе з'єдналося в одній
Своїй оголеній природі,
Знайшовши вияв у породі,
Якої ця бунтарська кров,
Коли вона хвилює знов
За непокійної пори
І твердо рветься догори,
Подібно, як змія гримуча
Випростується із покруччя,
Готова кинути жало —
Що ж дивного у тім було,
Коли ця виснажена плоть
Нещастя прагнула збороть?
Хиталось небо, як петля,

І розступилася земля,
Все закрутилося в очу,
Здавалося, я вниз лечу,
Та пута зв'язані, міцні,
Тримались добре на мені.
У мозку жар, у серці біль,
Воно забилося тіль-тіль
І зупинилось. Неба стеля,
Як велетенська каруселя,
Крутилася під шум вітрів.
Неясний проблиск пролетів
Зникомо... Потім темінь ця...
Я був мертвіший за мерця.
Тим бігом вибитий із сил,
Я відчував, як небосхил
Насумрився, могильна мла
Находила і геть ішла.
Хотів прокинутись, але
Моє чуття було мале.
Я був немов на дошці в морі,
Коли всі хвилі неозорі
То вгору зносили її,
То знов топили в течії,
Штовхаючи з усіх боків
Десь до пустельних берегів.
Життя не кидало мене,
Мов мерехтіння світляне,
Що бачимо, закривши очі,
Як мозок марить серед ночі.
Та швидко й це пішло кудись.
Тоді вагання почались,
Що, і вмираючи, я все ж
Незмінним був. І нині теж
Я весь такий, коли прийняти,
Що ми повинні відчувати
Багато більше перед тим,
Як прахом станемо земним.
Байдуже. Як би не було,
А я відкрив своє чоло,
Обійми смерті розпростер —
В давно минулому й тепер.

XIV

Вернулась пам'ять. Де ж я знов?
Як лід поблід і захолов.
Крутилась голова. До скронь
Підносився малий вогонь —
Відновлене в мені життя.
Болюче живчику биття,
На мить стенулося плече
І чую — кров моя тече,
В моєму вусі дзвоном б'є,
І серце змучене моє
Знов хвилюватись почало,
Мій зір вернувсь мутний, як скло.
Мені здавалося на око,
Що хвилі бризкали високо,
І відбивали їх верхи
Небесні зірочні шляхи.
Це був не сон. Плив дикий кінь
У ще дикішу вод кипінь!
Розлога річки течія,
Звиваючись, немов змія,
Неслась далеко до небес,
А ми зринали серед плес
Несамовитого безмежжя,
Зближаючись до побережжя.
Мій транс минувся у воді,
Воскресли сили молоді,
Неначе тіло недолуге
Було охрищено удруге.
А кінь мій кидався у вир,
Він гори хвиль, неначе звір,
Збивав широкими грудьми,
І понеслися далі ми.
Нарешті він пішов по дні.
Байдужий берег був мені,
Бо там позаду тьма узбіч,
А спереду і страх, і ніч.
Як довго я у забутті
Лежав на кінському хребті,
Не знати; сам не певний в тім,
Чи подих мій ще був людським.

XV

Мій кінь, як хвиля був лискучий,
Плигаючи у всі боки,
Спрожого видерся по кручі
На берег буйної ріки.
Спиняється безсилий кінь,
І я вдивляюсь в далечінь:
Там поле стелиться безкрає
І далі, далі утікає,
Неначе урвища страшні,
Які ми бачимо ві сні.
А недалеко перед нами
Окреслюються білі плями
При місяці, що, як обруч,
Вперед котивсь по праву руч.
Навкруг видовище сумне,
Вітри шумлять ковиль-травою,
Вогонь болотний не мелькне,
Щоб посміятись надо мною.
А втім і це облудне світло,
Коли б воно тоді розквітло,
Неначе зорі провідні
Служило б втіхою мені,
Нагадуючи в ті хвилини
Про тепле селище людини.

XVI

Ми рушили — коня хода
Вже не була швидка й тверда.
У нестриманному бігу,
Замилений, свою снагу
Він загубив. Пристав, ослаб —
Його й дитина повела б.
Над ним лиш я не володів:
Сплетіння петель і вузлів
Скували в'язи, кожен м'яз.
Я силу пробував не раз,
Хоч би на мить єдину тут
Хотів позбутися від пут,
Але зашморгував себе.
Змагання марне і слабе
Скінчилося. Напнутий шнур

Лише поглибив жах тортур.
Також гонитва без мети
Дійшла кінця. Куди іти?
Далеко світ зорі поблід,
Провіщуючи сонця схід —
О як же довго і поволі
Воно зійшло на виноколі!
Я погадав, туман долин
Не стане днем. Але і він
Так важко відкотився згодом
Перед високим сонцесходом,
Що покидав зірниці ниць,
Забравши блиск їх колісниць,
І з трону виповнив пітьму
Вогнем, властивим лиш йому.

XVII

Обвидніло. Туману мла
Розвіялася, відійшла
З пустельного німого світу,
Що оточав нас без привіту.
Пощо прохоплювався кінь
Крізь поле, ліс і річку вплинь?
Ані людина, ані звір
Не звеселяли мерхлий зір.
Куди не глянеш, довкруги
Ні від копита, ні ноги
Немає відбитків-слідів.
На дикім ґрунті не зустрів
Ні знаку колеса чи плуга.
Саме повітря — тиха туга.
Ніде комаха коло ніг
Не запищить в маленький ріг
І не обізветься пташня,
Яка парується за дня.
Багато верст мій кінь пройшов.
Такий засапаний, немов
Ось-ось у нього серце трісне,
Він далі плентав. Як зумисне,
Чи то здавалося мені,
До цього ми були одні.
Зненацька на шляху страждання

Почулося коня іржання
З-поза ялинових кущів.
Чи, може, вітер прошумів?
Ні, ні! З-за лісу гарцювала
Комонних військ важка навала.
Вона іде! Я бачу он —
Один великий ескадрон.
Даремно брався я кричати:
Вуста мої — німа печать.
Летіли коні. Де ж це ті,
Що владно поводи круті
їм напинають? Коней тьма —
І жодних вершників нема!
Мигтіли гриви навпроти,
Хвости і ніздрі, і роти,
Яких ніколи серед піль
Не роздирав безкровний біль
Вузечкою на язиці;
Не відали копита ці
Підків залізної ваги,
В боки не били остроги, —
Багатотисячний табун
Під виляски ростучих лун,
Неначе хвиль морських прибій,
Що не спиняє натиск свій,
Зближався швидко навпростець,
Як неминучий наш кінець.
Громоподібна двиготня
Підсилила мого коня,
Тих кілька кроків звівши ноги,
Іржанням тихим від знемоги
Він відповів — і враз упав!
З потьмарним зором серед трав
Вже нерухомі члени всі
Ще парували у росі.
Кар'єра перша і остання
Скінчилася — він без дихання!
Табун спинився. Кінь-у-кінь.
Вони побачили падінь
Мого коня, паси мої,
Немов криваві ручаї,

Постояли — і знов у путь
Повітря свіжого дихнуть,
Вихрилися туди, сюди,
Вбік повертаючи морди,
Нас обійшли за рядом ряд,
Тоді метнулися назад,
Їх чорний кінь повів притьма,
Як патріарх над усіма,
Без плямки білої рістні
На шкірі пасма смоляні.
Із пирском, піною, у ліс
Вони, іржучи, подались —
Інстинктом вродженим, ачей,
Зникали від людських очей.
Я сам zostався в тій порі
На бідолашнім тягарі
Коня мого, який заляк.
Його позбутися ніяк
Був неспроможений — і вкупі
Вмираючий лежав на трупі!
Чи вгледить інший день жива
Моя бездомна голова,
Не думалось. Хвилини згину
Тяглися довго без упину,
Вчувався світок, присмерк, тінь
І не було межі терпінь.
Я стільки мав життя в собі,
Щоб кинуть погляди слабі
На сонця промені останні,
Які ховалися за грані,
У безнадійній вірі в щось,
Що нас примирює чогось
До того, що колись було
Найбільший страх, найбільше зло,
Та неминучістю стає
І, може, навіть благом є,
Хоча б тоді, коли забагло
Йому навідатися нагло,
Все ж боїмося кожну мить,
Гадаючи, що пощастить
Його минути, мов капкан,

Якщо уникнути оман,
А часом кличемо в мольбі
І напрумуємо собі
На серце меч, та й це не дасть
Полегкості до всіх нещасть, —
У кожнім вигляді воно
Не пожадане все одно.
І дивно так, обранці ті,
Що їм таланило в житті,
Які дознали без журби
Красу і вина, і скарби,
Вмирають легше, аніж бідні,
Що мали спадщиною злидні.
Тому, хто звідав щастя-мить,
Ніщо надія, все лишить,
Йому здається майбуття,
(В якому не людей нових,
А тільки нерви бачить їх),
Не варте туги і знаття.
Убогий вірить безнастань
В закінчення своїх страждань,
Він смерть другинею не зве
І жаль в очах його пливе:
Вона від нього забирає
Жив-дерево, дарунок раю,
Бо завтра дасть йому усе,
За біль розплату принесе,
Бо завтра буде першим днем
Не проклятим, а як едем,
Просвітчастим і не туманним
Від сліз, який початком стане
Омріяних і довгих літ,
Як нагородою за гніт,
Бо завтра дасть владушу сить
Прощать, карати і корить, —
І всі ці заміри безсилі
З'явितись мають на могилі?
XVIII Далеко обрій вечорів —
А я один серед степів
Лежав на мертвому коні
І щось ввижалося мені,

І вже було в моїх думках,
Що тут змішається мій прах.
Ні, я не мав уже сподій
В замученій душі моїй,
А так хотілося пожити! —
І ще раз глянув я в блакить:
Там ворог-ворон угорі
Кружляв, розкривши пазурі.
Давно побачивши мене,
То сяде він, то знов сплигне.
Все ближче крила чорнопері,
Він готувався до вечері,
Його в опоні темноти
Я б міг рукою засягти,
Відчуть в руках тремтіння крил
Коли б на те хоч трохи сил!..
Моя рука зробила порух,
Вона гребла до себе порох,
Із горла видобувся хрип,
Заледве чутний кілька стіп,
Та досить стало й цих признаков
Збудити в ньому переляк.
Востаннє снилася мені
Ясна зірниця в вишині,
Що в темряві тієї ночі
Мої освітлювала очі,
І потемніла, наче дим,
В рухливім сяєві своїм.
Війнуло холодом, натомість
Моя стуманена свідомість
То поверталася, то знов
Приймала мороку покров.
Слабе дихання, радість дум
І мить чекання — в серці струм
Враз увірвав. Огні якісь,
У мозку іскри зайнялись,
Важка задуха, вдар до того —
І, крім зітхання, більш нічого.
XIX
Я опритомнів... Де ж це я?
О бідна голово моя!

Невже це сон, невже це сниться,
Що я у затінку світлиці,
Невже це личенька дівочі?
І в сумніві закрив я очі.
Та це не сон був, не мана —
Висока дівчина, ставна,
Сиділа мовчки під стіною,
Ласкаво стежачи за мною.
Очей проміння осяйне
Найперше вразило мене,
Ті очі чорні і печальні
Струмили погляди благальні.
Я подивився на яву
І зрозумів, що я живу,
А не пожива хижака, —
Примара щезнула тяжка.
Ні, це було вже не ві сні,
Всміхнулась дівчина мені!
Я мовив щось — а слів нема,
Тоді вона прийшла сама,
Із пальця й губ зробивши знак,
Вірніш, наказувала так,
Щоб умирив я свій порив,
Нічого їй не говорив.
Ті руки в неї — мов лілеї:
Вона торкалася моєї
Напівобвислої руки,
Підклала вище подушки,
По тому тихою ходою
Пішла до іншого покою
І, прочинивши двері там,
Щось мовила своїм батькам
Солодким голосом... Повіки
Не чув я кращої музики!
Так ніжно плинув милий стан
І кожен крок був, як пеан.
Та їй ніхто не відповів,
Бо сон міцний у козаків.
Тоді, поглянувши з-під вії,
Вона зробила знак новий,
Що всі мені у цій господі

Готові стати у пригоді,
Що тут мені не буде зла,
Щоб я чекав, — і відійшла.
Мене опала самота,
Я був, неначе сирота.

XX

Прийшли за нею батько й мати.
Та що я можу ще сказати?
Не буду стомлювати Вас
У цей лихий незручний час
Своїми довгими згадками,
Як жив тоді я з козаками.
Вони в степу мене знайшли,
В найближчу хату принесли
І до притомності вернули
Любов'ю, догляданням чулим.
О знав би я, що оживу —
Й візьму гетьманську булаву!
Так був я гнаний на коні
У далину широкополю.
Старий безумець! — він мені
Проклав дорогу до престолу.
Забудь свої незгоди злі,
Забудь свої пекельні болі:
Ніхто із смертних на землі
Не відгада своєї долі.
Нехай безсонні вороги
Тепер шугають навкруги —
Ми всі уникнемо погоні
І відпочинуть наші коні
На правім березі Дніпра.
Добраніч, друзі! Вже пора.
Тут стомлений гетьман упав
У пахновинні свіжих трав
На листя дуба та осик.
Постілля зовсім непогане
Тому, хто всюди спати звик,
Де тільки сон його застане.
Та не здивуйтеся, однак,
Що не було йому подяк,
Мазепа добре знав причину —

Король бо спав уже з годину.

1819